

Лужецька Надія Анатоліївна,
завідувач відділенням профілактичних, наркологічних оглядів
КУ «Одеський обласний наркологічний диспансер»,
здобувач кафедри державного управління і місцевого самоврядування
ОРІДУ НАДУ при Президентіві України

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ НАРКОМАНІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ЇЇ ПОШИРЕННЯ: ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено аналіз причин виникнення наркоманії та механізмів її поширення з точки зору державно-управлінського підходу. Визначено можливі шляхи її подолання та окреслено проблеми й питання подальших наукових досліджень.

Ключові слова: наркоманія, державне управління, наркобізнес, соціально-профілактична діяльність, біологічні (хімічні), соціально-психологічні та психологічні чинники, соціальні, правові, ідеологічні, економічні, політичні причини й умови.

Luzhetska Nadiya

THE CAUSES OF DRUG ADDICTION AND THE MECHANISMS OF ITS PROLIFERATION: PUBLIC-ADMINISTRATIVE ASPECT

In the article, the causes and mechanisms of drugs origins in terms of public-management approach were analyzed. It was indicated that the mechanisms of drug addiction and its proliferation go far beyond traditional medical, social and legal issues; it becomes an urgent problem of international relations. The term «addiction» and its essential features were outlined. It was noted that formation of a drug addict is caused by the following reasons: drugs being provided freely on the market; environment that facilitates or permits drugs consumption; individual predisposition to drugs consumption.

The reasons and prerequisites of drug consumption were generalized: constitutional-biological; traditional-cultural; medical; individual psychological; social. There is a clear positive dependence of the overall increase of drug abuse and difficult periods of history.

The further specification of social causes which lead to drug consumption and proliferation, and their categorization into the following groups: socio-economic; ideological (that are closely related to public-management); growth of drug trafficking and drug crime were proposed. The phenomenon of «drug consciousness» was discussed in the context of youth subculture. In addition, researchers observe that the turbulent human state of mind has chemical nature caused by «factors of anxiety»: the link between drug abuse and environmental problems (pollution of water, air, chemicals that negatively affect the human body).

It was noted that the main focus of drug addiction rehabilitation are preventive measures of diseases. It is a system of complex public and social, socio-economic, legal, health, psychological and educational measures. The socio-preventative activities were defined. Social and preventive activities include both legal methods for drug abuse, and measures medico-legal nature. Socio-preventive activities include both legal methods, and medico-legal nature measures. It was indicated that in practice actual implementation of social and preventive measures is limited to three aspects:

- time limitation and content about the object of prevention;
- constraints by physical (technical), social and psychological capabilities to eliminate causes and conditions that are favorable for conducive deviation from social norms;
- legal and moral constraints outside the allowable interference in personal life - all sanctions are regulated by law.

The reasons of inefficient fight against drug addiction in Ukraine were defined. It was stated that the drug problem is not only medical, but also a serious social and legal problem of Ukrainian society which cannot be conquered by medics only. Therefore, further fight against drug addiction in Ukraine should be done by applying integrated approach to the creation and implementation of effective public policy.

The possible ways of overcoming addiction were defined; the problems and questions for further research were outlined.

Keywords: drug addiction, governance, drug trafficking, socio-preventative activities, biological (chemical), socio-psychological and psychological factors, social, legal, ideological, economic, political causes and conditions.

Лужецкая Надежда Анатольевна

**ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ НАРКОМАНИИ И МЕХАНИЗМЫ
ЕЕ РАСПРОСТРАНЕНИЯ: ГОСУДАРСТВЕННО-УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ
АСПЕКТ**

В статье исследован анализ причин возникновения наркомании и механизмов ее распространения с точки зрения государственно-управленческого подхода. Определены возможные пути ее преодоления и обозначены проблемы и вопросы дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: наркомания, государственное управление, наркобизнес, социально-профилактическая деятельность, биологические (химические), социально-психологические и психологические факторы, социальные, правовые, идеологические, экономические, политические причины и условия.

Постановка проблеми. Питання виникнення наркоманії та шляхи її подолання поставали перед людством з давніх давен. І на сьогодні, не дивлячись на бурхливий розвиток науки і техніки, жодна з країн світу не може доказово заявити, що їй вдалося подолати наркоманію. Навіть більше того, в деяких країнах вона стає загрозою національної безпеки. Зростання обсягів розповсюдження наркотиків та швидка інтернаціоналізація унеможливує ефективну боротьбу з цим суспільним злом суто на національному рівні. Відтак, розширюється коло держав, для яких ця загроза набуває актуальності, особливо в сенсі неможливості її подолання засобами і ресурсами самих держав. Це означає, що наркоманія та механізми її поширення виходять далеко

за межі традиційно медичної, соціальної та правової проблематики, стають нагальною проблемою міждержавних відносин.

Так, наприклад, в Україні, за даними статистики, наркоманія збільшується на 8 % на рік, що є однією з найвищих тенденцій у світі. При цьому варто пам'ятати, що 70 % наркоманів становить молодь до 25 років [6], тож про негативний вплив на демографічну ситуацію годі й говорити. Адже прискорений розвиток наркобізнесу та наркотизація населення практично всіх країн призводить до незворотних процесів, у результаті яких руйнується людський генотип як сукупність усіх матеріальних структур клітини, що виконує функцію спадковості.

Наркозалежність стала для України загрозливим викликом нації й державі. Сьогодні це захворювання з окремих, рідкісних випадків перетворилося на справжню епідемію. Причому спостерігається тенденція не тільки до подальшого збільшення випадків наркоманії, а й до їх значного «омолодження». Усе частіше випадки поширення наркотиків зустрічаються серед дітей і підлітків. За останні роки майже вдвічі зросла кількість осіб, які перебувають на обліку в медичних закладах із діагнозом наркоманії [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання виникнення наркоманії та механізмів її поширення вітчизняними науковцями розглядається переважно у контексті забезпечення законності й правопорядку, охорони здоров'я та соціального забезпечення. Їх аналізу присвячено праці В. Водніка, Л. Волонтир, О. Кокуна, С. Максименка, О. Мельника, О. Сердюка, О. Хитрої. Маємо також дисертаційне дослідження Т. В. Сьомик (2004 р.), у якому розповсюдження наркотиків розглядається як чинник деструктивного впливу на суспільний розвиток, економічну та політичну стабільність держави. А також дослідження О. В. Худоби стосовно удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері протидії епідемії ВІЛ-інфекції/СНІДу та наркоманії в Україні (на прикладі Львівської області) (2008 р.). Кримінологічні засади та механізм протидії наркозлочинності вивчалися Я. В. Ступником (2011 р.).

Їх аналіз свідчить про те, що вивчення природи, причин, тенденцій поширення наркоманії має як наукове, так і практичне значення і проводиться в основному представниками правових, медичних, психологічних та соціальних наук. Що ж стосується державно-управлінського напрямку, то маємо лише наукові підходи, дослідження методів та форм державного управління у сфері охорони здоров'я, реалізації державної політики у сфері соціально небезпечних хвороб в умовах трансформаційних змін.

Тому **завданням** даної статті є дослідження і аналіз причин виникнення наркоманії та механізмів її поширення з точки зору державно-управлінського підходу, визначення можливих шляхів її подолання.

Виклад основного матеріалу. Наркоманія (від грецьких слів *narke* – заціпеніння, сон, і *mania* – божевілля, пристрасть, потяг) – ненормальний стан організму, викликаний вживанням певних речовин (наркотиків). Наркоманія – психічний розлад, зумовлений залежністю від наркотичного засобу або психотропної речовини внаслідок зловживання цим засобом або цією речовиною [3, ст.1].

У спеціальній літературі відзначається, що наркоманія – це суспільна проблема, що характеризується трьома складниками (критеріями): медичним, соціальним та юридичним. Медичний критерій наркоманії характеризується тим, що вживання наркотичних засобів призводить до клінічних проявів наркоманії у вигляді таких основних синдромів, як психічна залежність, фізична залежність і толерантність.

Суттєвими ознаками наркоманії є: непереборна тяга до прийому наркотиків (пристрасть до них) і тенденція підвищення кількості прийнятої речовини. Тож, в першу чергу це хвороба, котра увійшла в наукову медичну літературу поруч з іншими. За ступенем важкості наркоманія прирівнюється до онкологічних хвороб, оскільки має тенденцію до швидкого поширення та великий процент смертності. Разом з тим, наркоманія належить до явищ соціальної патології, що має дисфункціональні наслідки, завдає шкоди суспільству та особистості.

Світовими лідерами за поширенням наркоманії є країни СНД, зокрема й Україна. Тільки за офіційними даними Міністерства охорони здоров'я України, кожен рік 10 тисяч молодих людей помирають від наркотиків. Найчастіше, виправдовуючи потяг хворих на наркоманію людей, науковці до причин виникнення відносять вплив соціальних чинників або ж прийняття наркотичних речовин в медичних цілях протягом тривалого часу. Однак, найістотнішими причинами є цікавість, бравада, прагнення до незвичайних почуттів та потреба справитися зі стресом, змінити фізичний стан. При цьому цілком очевидно, що вживання наркотиків, як спосіб справитися з навантаженням, є деякою даниною молодіжній моді, відповіддю на провокуючий вплив середовища, особливо за умови, коли відсутні нормальні орієнтири в житті, наявним є брак інформації про можливі наслідки. Вживання наркотиків може бути також способом протесту проти сімейного середовища, суспільства, загальноприйнятих норм поведінки, політичного режиму.

Американські лікарі Ясковіц і Осносс із Нью-Йоркського центру дезінтоксикації вважають, що формуванню наркомана сприяють такі причини:

- ринок, що вільно постачає наркотики;
- середовище, що сприяє або допускає застосування наркотиків;
- певний індивідуальний нахил до вади.

З огляду на це, причини наркоманії умовно можна поділити на соціальні, соціально-психологічні та психологічні. На основі аналізу праць І. Коршко, В. Лазаренко, Б. Лазаренко, С. Хаїрової, Н. Максимової, Е. Мельник, А. Нагорної, В. Безпалько, здійсненому О. Кокуном, узагальнено причини та вказано наступні передумови споживання наркотиків [4]:

- конституційно-біологічні, до яких належить генетична схильність, затримка фізичного розвитку (пізніє статеве дозрівання), спадкоємна схильність до психологічних / наркологічних захворювань;
- традиційно-культурологічні, що включає споживання психоактивних речовин як данину традиції певної культурної (значущої для підлітка

групи однолітків) приналежності чи проживання на відповідній території;

- медичні – вживання психоактивних речовин за призначенням лікаря внаслідок отримання травм (черепно-мозкових, пологових, дитячих психічних тощо);
- індивідуально-психологічні: неможливість реалізації своїх здібностей, спроба нейтралізувати негативні емоційні переживання, наслідування більш авторитетних однолітків, аномальні риси особистості, протестні реакції чи деструктивна поведінка, цікавість тощо;
- соціальні, викликані кризою в ідеологічній, духовній, економічній, законодавчій сферах, що в сукупності призводить до втрати життєвих орієнтирів і традицій, руйнування моральних та поведінкових норм, негативної самоідентифікації особистості, панування цинічних стереотипів і соціальної несправедливості.

Фактично, мова йде про понівечену систему цінностей (ця проблема стосується не тільки молодіжного середовища, але і суспільства в цілому). Можна простежити чітку прямо пропорційну залежність збільшення загального поширення наркоманії у важкі періоди історії розвитку суспільства.

Цілком погоджуючись із даною класифікацією, на нашу думку, доцільною буде подальша конкретизація соціальних причин, що призводять до споживання наркотиків, їх розподіл за сферами на наступні групи: соціально-економічні; ідеологічні, що перебувають у тісному взаємозв'язку із державно-управлінськими; активізація діяльності наркобізнесу та зростання наркозлочинності.

Цілком зрозуміло, що будь-яка хвороба прогресує за умов сприятливого для неї середовища. Які ж основні причини зростання наркоманії в Україні? Так, до соціально-економічних віднесемо: різке падіння життєвого рівня, масове безробіття, соціальне розшарування, зубожіння багатьох прошарків суспільства, відсутність соціальних гарантій та соціального захисту,

доступність та відносна дешевизна тютюну, алкоголю та наркотиків, а також їх широка реклама в засобах масової інформації.

Щодо ідеологічних, то це активна пропаганда в засобах масової інформації напрямів молодіжної субкультури, пов'язаних із вживанням наркотиків і токсикантів, завуальована пропаганда легалізації наркотиків, відсутність реальної програми дозвілля, зайнятості неповнолітніх, неадекватна молодіжна політика.

Слід також зазначити, що у молодіжній субкультурі стрімко формується феномен «наркоманічної свідомості» – життєвий успіх, духовне вдосконалення, секс, комунікація починають розглядатися невідривно від наркотичного «кайфу». Ступінь матеріального благополуччя визначається, окрім марки автомобіля, дорогого одягу, можливості відвідувати престижні звеселяючі заклади, ще й здатністю придбати «دوزи» престижного наркотику. З філософських концепцій у молодіжному середовищі найбільш модними стали ті, що засновані на описі та аналізі духовного досвіду, набутого внаслідок вживання наркотиків, деякі з них є ідеологічними засадами виправдання наркоманії.

Наступною групою є причини, пов'язані з неефективністю системи державного управління, тож назвемо їх «державно-управлінські». Мається на увазі:

- недосконалість чинного законодавства (законодавча невизначеність у співвідношенні ліберальних та репресивних заходів, покликаних виконувати функцію основних важелів правового механізму);
- невиконання національних програм в цій сфері (прийнятих у попередні роки), що не вдалося повною мірою реалізувати через недостатність насамперед матеріально-фінансового забезпечення;
- надмірна зарегульованість обігу і контролю за наркотичними лікарськими засобами;
- відсутність інфраструктури системи боротьби з незаконним обігом наркотиків, а саме: єдиної системи моніторингу наркоситуації;

неефективність роботи центрів соціальної допомоги; нерозвинутість наукової та лікувальної інфраструктури;

- дефіцит висококваліфікованих кадрів, що в цілому призводить до недостатньої ефективності й наукової обґрунтованості профілактичних, соціально-медичних, правоохоронних заходів протидії наркоманії та наркозлочинності.

Наркобізнес (система незаконного виробництва й розповсюдження наркотиків із метою одержання надприбутку) як частина організованої злочинності протистоїть державній владі та управлінню, послаблює систему державної влади, знижує довіру до неї з боку населення. Наркобізнес завдає відчутної шкоди економіці України, зумовлюючи розширення її тіньового сектору, зростання корупції, у тому числі й у правоохоронних органах, погіршення криміногенної обстановки у країні. Відповідно, наступну групу причин виникнення та поширення наркоманії складає активізація організованого наркобізнесу, наслідком якої є: розширення нелегального виробництва наркотиків та їх контрабанди; зрощення наркобізнесу, корупції, тероризму та інших форм організованої злочинності.

Слід зазначити, що ще кілька десятиліть тому так звана наркотична злочинність не розглядалася як окрема проблема, що вимагала б серйозного дослідження й вирішення. Проте, сьогодні структура сучасної злочинності в Україні свідчить про кардинальну зміну її характеру за останні 20–25 років. Це відбулося за рахунок переважання в ній наркотичної злочинності над злочинами насильницької спрямованості, питома вага яких у загальній масі засуджених складає 16–21 % [1, с. 86].

В останні роки вчені виявляють, що неспокійний стан людської психіки має і хімічну природу, викликану хімічними «факторами неспокою». Фактично йдеться про зв'язок між наркоманією та екологічними проблемами (забрудненням води, повітря, перенасиченням хімічними сполуками, які негативно впливають на організм людини).

Слід додати і те, що зростає популярність наркотиків синтетичного походження, що пояснюється [7]:

- яскраво вираженим, стимулюючим впливом «розважальної ідеології»;
- зручністю і швидкістю вживання;
- великою тривалістю наркотичного ефекту;
- відсутністю очевидних видимих ознак вживання;
- можливістю самостійного виготовлення (деяких видів);
- безпекою від зараження ВІЛ та іншими вірусними захворюваннями;
- відносною дешевизною.

Наркоманія – це цілий механізм, спрямований на знищення суспільства, тому боротьба з нею має здійснюватися з боку законів, виявлення ринків збуту та попередження проявів. Відповідно, основним напрямком такої діяльності є профілактика захворювань як складна система комплексних державних і суспільних, соціально-економічних і правових, медико-санітарних, психолого-педагогічних заходів.

Соціально-профілактична діяльність є системою соціально-економічних, суспільно-політичних, організаційних, адміністративно-правових і виховних, реабілітаційних заходів, що здійснюються державою і суспільством з метою виявлення, усунення і нейтралізації причин і умов поширення наркоманії та формування правомірної, високоморальної поведінки громадян. Профілактика є комплексом заходів, спрямованих на забезпечення високого рівня здоров'я людей, їх творчого довголіття, усунення різних причин захворювань, поліпшення умов праці, побуту і відпочинку, охорону навколишнього середовища. Важливим при цьому є принцип цілеспрямованості профілактики, який стратегічно орієнтує на диференційований підхід як щодо типів осіб, які вживають наркотики, і різновидів наркозасобів, так і щодо вікових, статевих, професійних, психологічних та інших ознак споживачів наркотичних засобів і психотропних речовин.

Однак, на практиці реальне здійснення соціально-профілактичних заходів обмежено, щонайменше, трьома аспектами [2, с. 198]:

- обмеження часом одержання і змістом інформації про об'єкт профілактики (якщо людина ще не вчинила аморального або іншого антигромадського проступку, то не можна вживати профілактичних заходів);
- обмеження фізичними (технічними), соціальними і психологічними можливостями щодо усунення причин і умов, які сприяють відхиленням від соціальних норм (змінити поведінку неблагополучної родини практично неможливо);
- обмеження правовими і моральними межами припустимого втручання в особисте життя – всі заходи впливу регламентовано законом.

У нашій державі напрацьовано чималу законодавчу базу для боротьби з наркоманією, але не створено відповідних механізмів практичного застосування норм вітчизняного і міжнародного права у викоріненні цього зла. Але навіть жорсткі кримінальні санкції на виробництво і розповсюдження наркотиків не усувають причин наркоманії. Величезне значення має пропаганда здорового способу життя.

Повністю наркоманію подолати неможливо, ані лікування, ані досконале законодавство не розв'яже даної проблеми, відтак, всі зусилля мають бути спрямовані на зменшення кількості наркозалежних. Успіху можна досягти за умови відповідної виховної роботи, широкої інформатизації населення, включення у процес протидії та запобігання наркоманії якомога більшої кількості населення, використовуючи для цього весь арсенал доступних заходів. Профілактичний вплив обов'язково має бути: розрахований на певні соціальні й вікові групи населення; представлений різноманітними заходами, які становлять систему надання безперервних послуг – від запобігання початку вживання наркотиків до зменшення спричинених ними негативних наслідків для суспільства.

Слід сповна погодитися з С. Максименко, що очевидними причинами малоефективної боротьби з наркоманією, як і десять років тому, є [5, с. 2–3]:

- розпорошеність зусиль, відсутність окремої державної установи, яка б займалася виключно профілактикою та допомогою людям у позбавленні від наркотичної залежності, мала для цього необхідні повноваження, організаційні та фінансові ресурси, чітку і докладну програму дій інших державних та громадських організацій;
- неефективність боротьби силових структур з наркобізнесом;
- нестача кваліфікованих спеціалістів;
- невідповідність державних і громадських програм, спрямованих на профілактику і подолання наркоманії, реаліям нашого суспільства та можливостям його розвитку на найближче десятиліття.

Також до вказаних причин малоефективної боротьби з наркоманією слід додати і відсутність чіткого механізму «ідеологічного стримування», який був притаманний за часів Радянського Союзу. Звичайно, він не може бути адаптованим з колишнього досвіду у незмінному стані, але разом з тим маємо позитивні приклади зарубіжжя щодо формування антинаркотичної свідомості у підлітків і молоді. На рівень поширення наркоманії також суттєво впливають механізми загального соціального контролю, до яких належать суспільство та мікросоціальне середовище. Послаблення цього контролю веде до поширення наркоманії.

Соціально-профілактична діяльність включає як правові методи щодо наркоманії, так і заходи медично-правового характеру. При цьому виникають питання надзвичайно важливі для нас в повсякденній реальності: «До кого ми можемо звернутися за допомогою: до нарколога, психіатра чи психолога? Чи зміг хтось позбавитися від цієї хвороби і хто йому допоміг?»

Першочерговим завданням профілактики постає обмеження використання наркотичних і психотропних лікарських засобів винятково медичними й науковими потребами. Однак, це потребує дотримання певних вимог і умов: вживання не повинно переростати у зловживання, що призводить до залежності, і, водночас, має бути посиленним контроль за порядком відпуску цих препаратів через аптечну мережу.

Тобто проблема наркоманії сьогодні є не лише медичною, а й серйозною соціально-правовою проблемою українського загалу, яку зусиллями медиків не подолати. Тому в протидії подальшому поширенню наркоманії в Україні має застосовуватися принцип комплексного підходу до формування й реалізації ефективної державної політики. Це актуалізує необхідність запровадження нових підходів до боротьби з наркоманією, включаючи й запобігання наркотичній злочинності у широкому значенні слова, в основу яких має покладатися ідея комплексності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших наукових розвідок у даному напрямку. Кількість чинників, які впливають на розвиток наркоманії, постійно збільшується, змінюються їх якісні характеристики. Тому причини наркоманії не можна звести до якогось єдиного чинника. Іноді одна причина призводить до наркоманії, а іноді низка причин, що діють на особистість в одному напрямі, ведуть до її розвитку. На нашу думку, може бути комплекс причин, несприятливих умов та інших чинників, кожний з яких певною мірою зумовлює розвиток різних видів наркоманії. На рівень поширення наркоманії суттєво впливають біологічні (хімічні), соціально-психологічні та психологічні чинники, також причини й умови соціального, правового, ідеологічного, економічного, політичного та іншого характеру.

При цьому формуванню наркомана сприяють такі причини, як: ринок, що вільно постачає наркотики; середовище, що сприяє або допускає застосування наркотиків; певний індивідуальний нахил (сприйняття організмом) до вади.

Стосовно шкоди, заподіяну наркотиками, то швидкість розповсюдження наркотичних засобів перебуває в прямій залежності від розуміння й усвідомлення хворобливих наслідків їх вживання. На сьогодні отримано безліч доказів їх шкідливості, що свідчить про їх токсичну і наркотичну дію. Адже наркоманія згубно впливає на центральну нервову систему, призводить до деградації особистості, повної інвалідизації та передчасної смерті. І, як наслідок, втрата працездатного населення, що одразу переводить проблему боротьби з наркотиками із соціальної, клінічної площини в економічну. Отже,

для боротьби з наркоманією необхідним є створення здорової соціальної обстановки, політичної стабільності, оздоровлення загальноекономічної і духовно-етичної атмосфери в державі.

Відтак, сильна і гнучка система профілактики, декриміналізація споживання наркотиків та державна програма з персоніфікованим підходом актуалізують необхідність підготовки кваліфікованих кадрів психологів і соціальних працівників. Саме їм під силу створювати продумані програми профілактики наркоманії серед підлітків. Однак, це потребуватиме достатнього рівня фінансування не тільки медичних та тих установ, які займаються лікуванням та реабілітацією наркоманів, а й відкриття при факультетах психології відділень, де будуть готувати фахівців з проблем наркоманії. Доцільною також видається пропозиція щодо створення терапевтичних товариств, де спілкуються люди, які покінчили з наркоманією і допомагають один одному не почати знову.

Відтак, у зв'язку з цим постають питання міжвідомчої координації та практичної взаємодії центральних органів виконавчої влади у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, що й потребує подальших наукових досліджень з метою забезпечення реалізації права дітей на повноцінне і якісне оздоровлення.

Література.

1. Батиргарєєва В. С., Золотарьов О. І. Значення замісної терапії у запобіганні наркоманії та наркотичній злочинності / В. Батиргарєєва, О. Золотарьов // Наукові дослідження. – Вип. 24. – 2012. – С.82–94.
2. Воднік В. Д. Проблеми профілактики наркоманії в умовах побудови громадянського суспільства в Україні / В. Воднік // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – 2011. – № 10. – С. 194–204.
3. Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних речовин» від 15 лютого 1995 р. № 62/95-ВР Із змінами і

доповненнями: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80>.

4. Кокун О.М. Передумови та негативні наслідки розповсюдження наркоманії \ О. Кокун // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 10. – С. 10–11.

5. Максименко С. Д. Наркоманія: підходи до профілактики та подолання / С. Максименко // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 10. – С. 1–3.

6. Наркокон – центр соціальної адаптації та профілактики наркоманії : [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://narconon.kiev.ua/borbanarc_uk.

7. Пупцева А. В. Актуальные проблемы противодействия незаконному распространению наркотиков в современных условиях / А. В. Пупцева. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.science-education.ru/pdf/2013/6/874.pdf>.

8. Хитра О. Л. причини та умови, які сприяють поширенню та вчиненню правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів із залученням неповнолітніх / О.Хитра // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – С. 359–364.